

Fattigforsørgelsen i Sønder Omme Sogn 1804-50

Artiklen er bearbejdet af lærer Søren Mulvad, Seem, efter et manuskript som nu afdøde Gunnar Mølgaard, Sdr. Omme umiddelbart før sin død sendte til Historisk Samfunds redaktion. Gunnar Mølgaard havde hentet oplysningerne ved en gennemgang af Sønder Omme Sogns fattigprotokoller fra 1804- 1850.

Grundlaget for fattigforsørgelsen var skatteligning efter hartkorn. Hartkornsstørrelsen angiver i sig selv en ejendoms beskatningsevne. For fattigligningens vedkommende, skulle skatter ikke nødvendigvis svares i rede penge, men kunne undertiden leveres i klyne eller hede-tørv, flower.

I dårlige høstår kunne selv gode gårdes ejere have svært ved at brødføde egen gårds befolkning, og fattigligningen forekom da en tung byrde. Man greb da til også at beskatte ikke-hartkornsejere. I protokollen for Sønder Omme Sogn står: »Da der i sognet er adskillige håndværksfolk, der har god fortjeneste og til dels er formuende, anses det for rimeligt, at de bidrager til fattigforsørgelsen i overensstemmelse med forordningen.« Følgende fire er da nævnt:

- Skrædder Hans Christensen yder 10 skilling i kvartalet.
- Skrædder Christen Pedersen yder fire skilling i kvartalet.
- Jakob Pedersen yder fire skilling i kvartalet.
- Thomas Christensen yder fire skilling i kvartalet.

Dertil kunne helt ekstraordinært komme gaver ind, som da Jens Christensen Vallund gav 12 skilling til fordeling blandt de fattige som en tak til Gud for at hans søn var blevet forskånet i krigen 1848. Ligeledes gav Niels Andersen i

Omvrå 16 Rigsdaler i 1835 i taknemmelighed for at hans søn ikke blev udskrevet til soldat. Et par legater, stiftet af kristelige mennesker, gav også årligt lidt:

- Det Joensenske legat på 160 rigsdaler
- Claus Svitzer Legat på 160 rigsdaler
- Hans Jørgen Bangs Legat på 160 rigsdaler
- Hans Møbergs Legat på 53 rigsdaler 38 skilling

Dertil kom andre frivillige bidrag, givet ved søndagsgudstjenesterne, indkomne bøder og lignende.

Omgangsforsørgelse

Niels Eskesens enke havde en 5-årig datter, som blev sendt i omgang. Hun fik nok ikke direkte en plakat om halsen, men blev dagligt sendt til måltid i forskellige hjem. Ingen ønskede at tage barnet i fast kost. Året efter ønskede moderen »af kærlighed til sit barn«, at hun igen må komme hjem, da hun led af tungsind. Ønsket opfyldtes ikke. Barnet udliciteredes atter til omgangskost i 1807. Hvordan det siden gik hende, ved vi ikke, hun nævnes derefter ikke i protokollen. Det gør moderen derimod. Maren Pedersdatter fra Bøvl Norge, som det sandede og magre hjørne af sognet hed, ansøgte om hjælp til bjergning af foder til sin eneste ko og et par får, ligesom hun ønskede tilsyn »i sin svækkede tilstand«. Niels Hansen, hos hvem hun nød sin fattige aftægt, fik overladt hendes

Huset der indtil 1884 var hovedskolen i Sønder Omme og som fra 1888-1936 blev anvendt som fattighus. Foto: privat eje.

ko imod at yde hende fornøden mælk og tilsyn. Desuden skulle enken levere Niels Hansen asken fra hendes arne, som var et vigtigt gødningstilskud. Efter dette forstår man, at hun ikke har kunnet skaffe føde til en datter. Måske har hun spundet og strikket af ulden fra de får, hun beholdt og de slagtelam, dette kan være blevet til.

Omgangsforsørgelsen blev praktiseret på den måde, at man for hvert fjerdingkar pålignet almissekorn skulle føde en fattig én dag. For nogle blev dette kun til hveranden dag og andre gik helt fri.

Ved kommissionssamlingen i december 1806 besluttedes det, at Peder Jensen Kolstrups uskyldige og uopdragne børn (d.v.s. ikke fuld-voksne) skulle gå i omgang med skolelæreren. De skulle altså følges med læreren og modtage undervisning af ham, hvor han var og samtidig

spise hvert sted. Det siger noget om lærernes anseelse, at deres løn og kost blev beregnet som de fattiges.

Maren Bertelsdatter, eller Maren Smed, som hun kaldtes til daglig, blev indsat i et hus, som fattigvæsenet rådede over. Her boede hun så længe huset kunne hænge sammen. Ingen tænkte vist på at sætte det i stand for hende. Da huset blev for ringe, blev det solgt til nedbrydning. Prisen var fire rigsdaler fjorten mark og en pot nymalket mælk i et år. Derpå sendte sogneforstanderskabet Maren på kostomgang. Hun var ikke til at formå at drage ind i sognets nybyggede fattighus. Hun gik på kostomgang i samfulde 17 år og endte med at skulle beforders, da hendes helbred blev for ringe til at hun kunne spadsere. Ved hendes død lod sognepræsten degnen synge og klokkerne ringe til en værdi af to mark, men sysselprovsten,

Blicher i Jelling påtalte denne ekstravagance med ordene: »..eftersom et fattiglem begravnes uden Sang og Klang. Disse Udgifter kan således ikke pålignes Fattigvæsenet«.

En anden fattig, Peder Pedersen af Michlenborg turde man ikke lade gå i omgang, da han ikke var bekendt »fra nogen fordelagtig Side i henseende til Stræbsomhed og Vindskibelighed«.

Vi ved heller ikke noget om Christian Lakkenborg, som 1835 kom hjem til Sønder Omme Sogn til forsørgelse. Han havde været i tugthuset i København i tre år, men vi kender ikke noget til hans karakter eller forbrydelse. Også han sendes på kostomgang.

Den 82-årige Kirsten Nielsdatter kunne ikke klare sig på fattighuset, hvor enhver måtte sørge for sig selv, og blev derfor sendt på kostomgang i endnu syv år indtil hun som 89-årig endelig blev tinget ind hos en gårdmand, hvor hun boede indtil sin død som 91-årig.

De fattige

En par brødre fra Skovsende, Jens og Christen Baggessaard, som tidligere havde været hovbønder hos Svitser var egentlig ikke fattige, men skulle nyde renten af Det Svitzerske Legat, da denne var udlagt til tidligere hovbønder.

Når en fattig kom under fattigforsørgelse, skulle vedkommendes ejendele testamenteres til fattigkassen. Således kom Sønder Omme Sogns fattigkasse i besiddelse af et hus, der før havde tilhørt Jens Ostersens enke. Her blev den fattige Thomas Jensen og hans hustru Maren Knyl indlogeret i 1810. Huset var i meget dårlig forfatning. Sengesteder manglede, loftet dryssede ned adskillige steder og tørvehuset var sunket sammen. Manden klagede til fattikommisjonen og fik medhold. Huset var så godt som ubeboeligt. Han fik derfor materialer stillet til rådighed og skulle selv

udbedre skaderne. Til gengæld havde han mulighed for at bruge havejorden og fik frit tørveskær. Ægteparret må have haft et pænt indbo, for da manden døde, fik fattigkassen 32 rigsdaler ind ved auktionen over løsøret. Enken fik tilsyneladende ikke lov at beholde noget, men blev flyttet til Ørbæk, hvor hun blev indlogeret i et jordløst hus, men med den fremragende fordel, at hun kunne få lov til selv at råde over asken fra sit arnested.

En boelsmand, Eske Jørgensen fra Hoven Kjørhus havde det uheld at hans hus brændte og dermed al hans vinterfoder til to arbejdsstude. Disse måtte nødvendigvis sættes ud i foder, og da han søgte kassen om at få et lån til betaling af foderet, blev det straks bevilget. Man kunne indse nytten af at manden kunne forsørge sig selv ved hjælp af sine stude.

I 1835 skete der stormskade på en mark, hvorefter fattigkommissionen bevilgede husmand Hans Nielsen af Bøvl en rugportion pr. kvartal indtil næste års høst. Mod al sædvane forlangte man ikke rugen igen, men da manden ikke senere optræder som almisstrængende, har foræringen nok været velanbragt.

Der var også den halvtossede Anders Pedersen Bank fra Ørbæk. Han gik på kostomgang nogle måneder om vinteren, mens han om sommeren blev bortlejet som hyrde hos en gårdmand.

Fattighuse

I fattighusene kunne de fattige få husly, men skulle så vidt muligt klare sig selv. Det vil sige, at de skulle sørge for kost og brændsel til sig selv. Kunne de ikke, kunne de få bevilget det nødvendige leveret, men skulle fortsat selv tilberede maden.

Det første fattighus blev bygget 1826 i Kirkeby, lige ved præstegården. Her var plads til to personer. Ved huset blev opført et bage-

Sønder Omme præstegård da Vilhelm Birkedal boede der. Foto: privat eje.

hus, på modsat side af vejen. Thøger Christensen i Stakroge opførte fattighuset af fem fag egebindingsværk med lerklining. Prisen var 30 daler holstensk kurant. Der var tag af nyt strå, fem nye døre, to kakkellovne og to nye sengesteder. I 1838 blev der bygget tre fag til.

I 1840 lod gårdmand Hans Madsen af Søndergård opføre et fattighus på Hallundbæk Mark. Han fik materialerne til bygningen refunderet af kassen og blev derefter fritaget for at tage omgangsfattige.

En fattig pige med et slegfredbarn (d.v.s. faderen var en gift mand, som ingen ville huse idet hun angives som vanskelig og med ringe evner, kom dertil som første indflytter.

En række fattighuse fik kun kort levetid. Regnskaberne viser store underskud år for år. I

Østerby i Sønder Omme Sogn var Ågård fattiggård 1880-91. Da loven om alderdomsunderstøttelse kom, forsvandt fattiggården.

Bortlicitering

Gårdmænd kunne til tider se deres fordel i at leje et barn af fattigvæsnet. Både Jeppe Åkjær og Johan Skjoldborg har i romanform beskrevet disse udlejede børns hårde vilkår, og realiteterne ser ud til ikke at have stået tilbage i gru. I 1841 var for eksempel skolekommissionen samlet i præstegården, og besluttede at påligne Peter Jensen, Baggesgård, en bøde på en rigsdaler for at have ladet sit plejebarn forsømme 32 dage i sidste halvår og to rigsdaler for at have holdt ham hjemme fra eksamen. Sognets nye præst, den navnkundige Vilhelm Birkedal

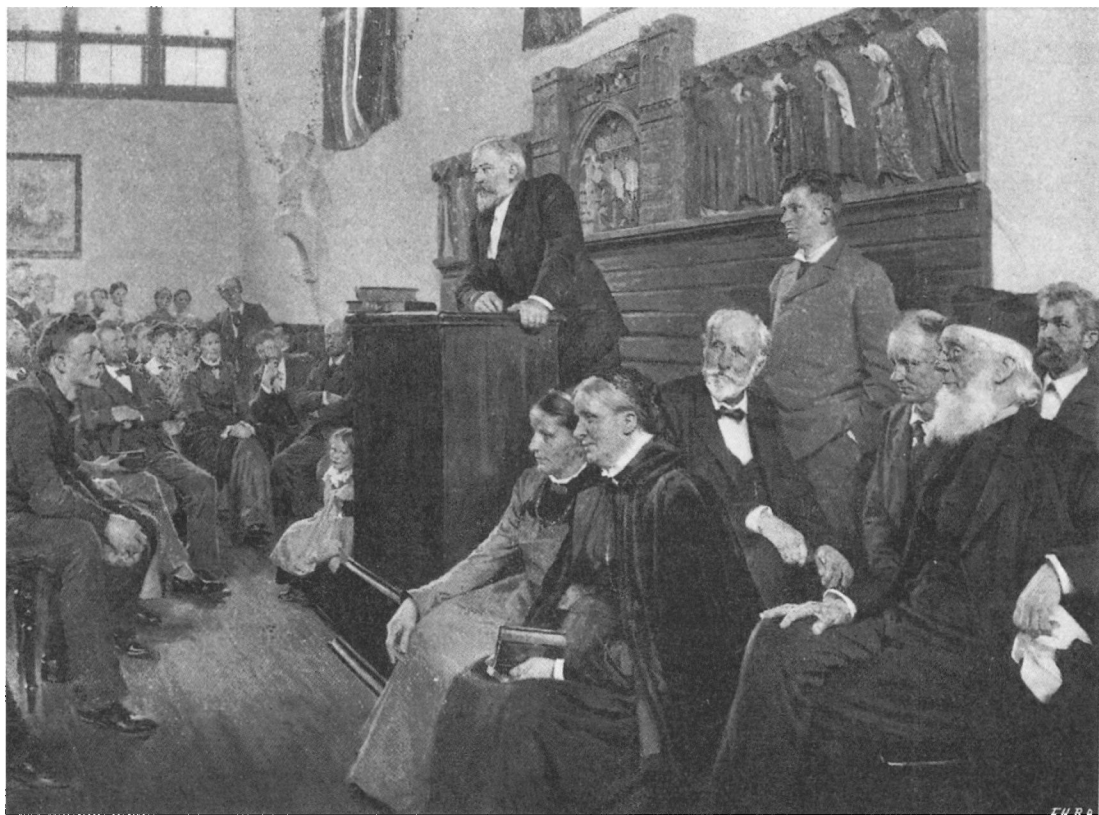
(1840-49), var meget nøjeregnende med børnenes skolegang. Det blev til lange lister over mulker. Heri går adskillige gårdmænd igen mange gange. Præsten var også nidkær over helligdagene. Selv om en bonde boede langt fra kirke og smed, skulle han ikke lade sit plovjern skærpe om søndagen når han alligevel var i nærheden for at gå i kirken til gudstjenesten. Herover faldt der straks bøder. Ligeledes blev mølleren i Hoven pålagt en bøde fordi han indbød de unge til dans en lørdagften.

Skilsmisse

Møllebygger Carsten Jensen og hustru Mette Nielsdatter havde ført en omflakkende tilværelse, idet han har skullet bo, hvor han kunne få arbejde. Ustabiliteten var nok ikke alene en følge af arbejdet. Konen meldte sig hos fattigkommissionen 1822 og fortalte, at hun og manden havde separeret sig fra hinanden ved pastor Getzer i Givskud, og at manden flakkede om med en løsagtig kvinde. Moderen havde de to mindste børn, Jens og Barbara mens manden havde det ældste barn. Fattigkommissionen indtingede drengen Jens hos kromanden, der lovede at opdrage ham, og man bevilgede en lærebog til ham. Pigen Barbara fulgtes med moderen, indtil smeden Hans Chrestensen tilbød at tage hende og forsyne hende med klæder og føde mod at være fri for omgangslemmer. Barnet var næsten nøgent. Senere meldte en gårdmand, Chresten Mathiasen af Grarup sig med den ældste datter, Maren, som faderen havde bedt ham tage vare på en kort tid, mens han var borte på arbejde. Han blev borte, og gårdmanden ønskede ikke at beholde »dette fordærvede pigebarn«. Mod en godtgørelse af fire rigsdaler tog han sig dog af hende for et år. Hun forblev under fattigvæsnet og sendtes ud i pladser, men det noteredes, at hun nok kunne have tjent en bedre løn, dersom hun havde

været villig til at bestille noget mere. Hendes løn gik i fattigkassen, som til gengæld gav hende fornødne klæder.

Fattigvæsnet blev aldrig nogen populær indretning. Hverken de fattige selv eller de, som skulle betale dertil, så med glade øjne derpå. Dog har det været en nødvendig indretning, som har tvunget de mere velhavende til at yde en nødvendig skærv til ringere stillede medmennesker. Det lutherske samfundssyn, at enhver er forpligtet overfor sin næste, er aldrig rigtig slået igennem her i landet. Der må nødvendigvis øves en mild tvang for at skaffe det fornødne til dem, der ikke selv er i stand dertil.

Det omstaaende gengivne Billede er i Sommeren 1902 blevet malet af Erik Henningsen. Midlerne derti er tvejebragt ganske under Haanden blandt Venner af den danske Højskole hele Landet over. Bidragydernes Antal var 350, og de enkelte Bidrags Størrelse har varieret mellem 25 Øre og 700 kr.
(Foto samt tekst er fra »Fra Ribe Amt« 1903).